

III 402818

III .3131

GH. GHIBĂNESCU

Permanența limbei slavone
în țările române
ca rațiune juridică de stat

⟨Extras din Anuarul Școalei Normale «Vasile Lupu» No. 3⟩

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI
Cota 04/92H
Inventar C 337833

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ “Carol I” Bucureşti
Cota..... III 402818

RC 7/2016

B.C.U. "CAROL I" BUCURESTI

C337833

DE ACELĂS:

- No. 1) Gh. Ghibănescu, Catastihul Iaşilor din 1755.
- No. 2) Gh. Ghibănescu, Catastihul Vămilor Moldovei din 1763.
- No. 3) Gh. Ghibănescu, Breasla mişilor şi locul calicilor din Iaşi.
- No. 4) Gh. Ghibănescu, Sămile vîsteriei Moldovei din 1763.
- No. 5) Gh. Ghibănescu, Spişa familiei Bădărău—Iaşi 1925.
- No. 6) Gh. Ghibănescu, O pagină din învățământul particular (1839—1846), Iaşi 1927.
- No. 7) Gh. Ghibănescu, Familia Rășcanu, Iaşi 1927.
- No. 8) Gh. Ghibănescu, Divanurile domneşti din Moldova şi Muntenia în secl. XVI-a, Iaşi 1927.
- No. 9) Gh. Ghibănescu, Budgetul Moldovei pe 1853-1855 în paralelă cu sama vîsteriei Moldovei din 1821.
- No. 10) Gh. Ghibănescu, Permanenţa limbei slavone în ţările române ca raţiune juridică de stat.

682943

GH. GHIBĂNESCU

Permanenția limbii slavone în țările române ca rațiune juridică de stat

Permanența limbii slavone
în țările române
ca rațiune juridică de stat

⟨Extras din Anuarul Școalei Normale «Vasile Lupu» No. 3⟩

Biblioteca Centrală Universitară

București

Cota 04/9241
Inventar 337835

Permanența limbei slavone în țările române, ca rațiune juridică de stat.

1) Bătrânul profesor V. A. Ureche în prea interesanta lucrare „Schițe de istoria literaturii române“ (București 1885) scria în notă, vorbind de dieci; „S-ar face o frumoasă și utilă lucrare, dacă s-ar reproduce în facsimile câte o pagină din scrierea fiecărui diac din secolul 16—18. La dezlegarea cător chestiuni literare n'ar servi asemenea operă?“ (pag. 113).

Numai când se va studia aparte fiecare diac în uricile scrise de ei, se va putea vorbi de sistemele literare ale timpurilor vechi, de influențele literare aduse prin oameni, de adâncimea culturii slavone și de continuitatea cancelariei slavone în cele două principate românești.

Regret că nu e locul într'un anuar și nici timpul de a ilustra cu toată erudiția necesară evoluția cancelariei slavone la Români, pentru a desprinde ideia sistemelor deduse din succesiunea diecilor, ca rasă, ca neam, ca școală literară, ca influențe externe.

Cancelaria Munteană stătea sub o mai vădită influență bulgară-sârbească, pe când cancelaria moldovenească stătea direct sub o și mai mare influență ruteană-polonă. Intru aceasta ne-ar sluji materialul lexical, apoi fonetică și la urmă flexiunea gramaticală.

Diecii de divan spre deosebire de copiatorii textelor bisericești, călugări în cea mai mare parte, erau ținuți să dea loc în largă măsură graiului viu al epocii, în care scriau, vârând în fraza slavonă cuvinte românești, fonetică românească, flexiuni românești, mai ales la genetivul singular și plural și chiar topică românească în frază slavonă.

Și acestea le găsim încă în plin sec. XV !

2) *Faza curat slavonă* (sec. XV – XVI) Incepând cu secolul al XIV, în a doua lui jumătate și până în secolul XVII în întâia lui jumătate, ba cu rari excepții și cătră sfârșitul acestui secol, cancelaria a practicat pe toată linia numai limba slavonă în scrierea actelor oficiale de divan și chiar a zapiselor particulare, în care își făcea loc timid limba română cu începere de la 1520 încoace. Toți scriitorii acestor veacuri erau destoinici în mănuirea frazei slavone, fie că o posedau de acasă, ca străini de neam, fie că o învățau temeinic în școlile monahale sau numai prin practica cancelariei,

Iată un pomelnic sumar de nume de dieci în secolul XIV și XV :

a) *Moldova*. Iațco (1374 seqq.), Brătei logofăt (1404 seqq.), Grăd 1407, Neagoe grămătic 1424, Oanță grămătic 1423, Șandru grămătic 1445, Tamaș 1410, Isaia Grădovici 1414, Ion 1427, Cupcici logofăt 1422, Ivașco Brataevici 1419. Mihail grămătic 1428, Ghedeon diac și pisăr domnesc 1432, Oancea diac 1433, Donici 1434, Iacuș pisăr 1431, Bărlici 1436, Mihai Otel 1436, Ispașă 1448, Pașco diac, pisăr și grămătic (1436 seq.), Dienis log. 1438, Mihul pisăr și grămătic 1439, Hristofor grămătic și pisăr 1443, Luca diac 1443, Tador pisăr, diac și grămătic 1443 seq.), Iliaș logofăt 1447, Dobrul diac 1451, Sima logofăt 1443, Vasco grămătic 1452, Gh. Sârbul cântăreț 1453, Toader Prodanovici pisăr 1453, Cristea și Vulpăș grămătic și pisăr 1452, Solomon pisăr și diac 1456, Petre Ardanovici 1458, Isaia Şușmanovici 1460, Stețko pisăr 1446, Toma 1457, Steful 1460, Ion Vladicin 1465, Tăutul diac 1464, Andreica 1466, Ilie Stravici 1468, Ioan 1467, Isaia diac 1471, Jurie 1471, Negrilăș 1472, Borcea 1472, Roman 1430, Ion Popovici diac 1487, Coste 1487, Teodor Popovici dascal 1484, Ion Bratulovici 1481, Mateias 1492, Sandu Crăjevici 1492, Alexa 1497, Vascan Vladicin 1492.

b) *Muntenia*, Mihail Giurgiu 1399, Baldovin 1413, Mihail logofăt 1418 (a scris când a venit tatăl dumisale din Ungaria), Gherghina logofăt 1422, Coico logofăt 1423, Nicola 1424, Calcea 1432, Mihăilă diac 1437, Ștefan Logofăt 1447, Dragomir gramatic 1451, Cristea 1452, Coman 1452, Radul gramatic 1458, Lațco diac 1466, Stan gramatic 1467, Stoica 1471, Albul 1472, Iov gramatic 1476, Corlat 1480, Caloian 1480, Drăgan 1481, Ionaș

gramatic 1482, Ceucuț gramatic, 1482, *Cârlig gramatic* 1484, Preda 1487, Dragoș 1487, Oncea 1492, Petru gramatic 1492, Drăgoi 1493, Cioicul gramatic 1493, Radul clucer gramatic 1493, Chisar gramatic 1494, Bran gramatic 1494, Stanciu gramatic 1498,

In Muntenia ca și în Moldova, credem, că în acest al XV-lea secol șeful cancelariei, care era logofătul, nu ajunsese a fi o personalitate politică, ci numai una administrativă, de cancelarie interioară a divanului domnesc. Prezidenția divanului a rămas în Muntenia *banului de Craiova*, și apoi s'a dat *vornicului* atât în Muntenia cât și în Moldova. Zicem aceasta, căci în seria logofețiilor divanurilor lui Ștefan cel Mare, nici unul n'are legătură cu treptele boerilor. Așa *Dobrul logofăt* îl găsim din 1457, din ceia ce fusese *diac și pisar* sub Petru Aron Vodă. El stă logofăt până la 1468, *deci 11 ani*, când îi urmează *Toma logofăt* (1468—1474), *deci 6 ani*, ridicat și el dintre *dieci-piseri-gramatici*, cum îl găsim între 1457—1468, șeful cancelariei fiind *Dobrul*, iar colegi în cancelarie având pe *Vulpaș, Iliaș, Steful, Isaia Șușmanovici, Stețko, Isaia, Roma, Ion Vladicin, Andreico, Ion Popovici dascalul, Ivan Toader Prodanovici și Tăutul*.

De la 1474 îi urmează în logofeție *Ion Tăutul* (mg: tot slovac), și stă logofăt până la 7019, adică *tocmai 45 de ani*. În acest lung timp el a avut subt sine pe cei mai iluștri *dieci și gramatici*, iscusiți caligrafi, scriitori impecabili ca formă și au dat forma clasiceă în redactarea uricilor de divan. Cancelaria lui Ion Tăutul logofătul a fost cea mai renomată școală pentru dieci. Tată câteva nume ilustre: *frații Popovici: Ioan, Costică și Toader; Ilea Străvici*, un scoborător din vechii boeri *Stravicești, Vulpaș, Borcea, Roman, Ioan Bratulovici*, un urmaș al vechiului Bratul Viteazul, *Mateiași*, al căruia răstrănepot va fi marele logofăt al lui Vasile Lupul. Gavrilaș Mateiași; Vascan Vladicin, Alexa Nebojatco dând o serie de dieci până în sec. XVII. *Sandul Cârje tulpina Cârjeștilor* de mai apoi. Acest *Ioan Tăutul* logofătul prin lunga și rodnica sa carieră pe terenul politicei externe — închinența Moldovei sub Turci — a izbutit ca din simplu șef al Cancelariei să ajungă șeful politic al divanului domnesc — *Rada cea Mare* — căci după el se observă că logofeția mare nu mai era rezervată diecilor, ci boerilor cu ranguri politice —, de oare ce *Isac logofătul* urmașul lui imediat (1511—1516) a fost visternic de la

1491—1511 deci 20 de ani; iar Trotușan logofătul de la 1516, a fost visternic 5 ani între 1511—1516.

Din acești dieci s-au recrutat câțiva înalți demnitari ca Tăutul, Mateiaș, Cârjă, ceiace arată că treptele cancelariei cereau de pe atunci o solidă pregătire de carte și că cei cărturari de prinși zilnic în cancelaria domnească se impuneau marilor boeri latifundiari sau guvernatori de cetăți, dar cam sfădiți cu cartea!

Toți acești dieci ai secolului XV, au adaptat scrierea alfabetului cirilic la limba română, întrucât slovele duble și triple erau o piedică; iar *iusurile* au fost pururi prilej de frământare scriptică în scrierea curată și corectă a limbii române. Pe când copiatorii călugări de texte bisericești redau cât se poate de exact textul slavon, urmând evoluțunea lui, pe terenul limbei slave—fenomenul polnoglasiei, de pildă;—diecii de divan aveau să aplice la scrierea limbei oficiale alfabetul slavon cu toate greutățile lui în ceiace privește firea limbei române.

A cunoaște de aproape și în amănunțit în fiecare diac, caracterele sale literare ar fi a cunoaște evoluția limbei slave în cancelaria română, unde românișmele apar timid, rari, ceva mai des în uricile muntenești, unde românișmele apar mai abondante, dovedă de un substrat românesc și mai vechi și mai compact.

Trecând în secolul XVI, seria diecilor ce scriau numai slavește, e destul de mare. Si după nume și după scris, majoritatea lor sunt români, dar nu lipsesc și elemente străine, aduse în țară în măsura, în care elementele locale cunoscătoare în ale limbei slave începuse să se rarească. Iată o serie de dieci:

a) Moldova: Ion Popovici 1502, Mateiaș 1502, Toader 1503, Vascan 1507, Ion diac 1507, Dumșa Cozmin 1515, Mihuță 1518, Oanță 1518, Dumitru Popovici 1519, Mihail Crivescul 1525, Gr. Bogzovici 1528, Mihail Borra 1546, D. Vascanovici 1546, Mateiaș Stârcea 1547, Cristea Burlovici 1529, V. Budugan 1542, Luca Popovici 1546, Dimitrie Sturzevici 1550, Borcescul uricar 1531, Toma Cățălean 1532, Duma Satiriovici 1518, Oanță 1518, Ion Margire 1528, Cracaliei Capotescul 1555, Ion Burlătulovici 1540, P. Popovici 1527, Gh. Ioanovici 1546, Gh. diac 1545, Toma Florescul 1545, Ion Dinguleț 1577, Vasco Sârblîț 1507, Mihuță 1521, Toader Darie 1528, Dumitrașco Cozmovici 1518, Lazor Golae 1523,

Ioan Florescul 1537, Luca Sârbul 1540, Ion pisăru 1546, Pătrașco 1599, Gavril 1561, Andronic Hamza 1569, Simion Popa 1569, Ion diac 1570, Cristea Mustevici 1574, Ionașcu diac 1586, Țibău 1586, Eremia Băseanul uricar 1589, D. Munteanul 1590, Popa uricar 1591, Dumitru uricar 1591, Arsene Nebojatco 1600.

b) *Muntenia*: Stan 1502, Stanciu grămătic 1504, Tudor grămătic 1505, Pătru diac 1510, Sin 1512, Stan *slovoustroitel* 1513, Voico diac 1514, Manole portar diac 1524, Stoian *slovoustroitel* 1525, Triful logofăt 1528, Tudoran 1529, Mogoș logofăt 1530, Nan gramatic 1531, Coresi diac 1533, Florea diac 1534, Oprea diac 1534, Grama diac 1535, Dumitru 1535, Voico diac 1536, Neagoe diac 1538, *Radul grămăticul* 1542, Stroe 1543, Țalapi sin Horvat diac 1546, Vâlcu diac 1546, Dobrotă grămătic 1548, Bratul 1548, Cuciulat *slovopisatel* 1549, Stoica diac 1556, Vlaicul Mihul 1556, Dragomir diac 1559, Badea 1560, Albul 1560, Manea 1562, Micul 1563, Galeș *mali diac* 1566, Condreș *malidiac* 1567, Ganea diac 1567, Vâsilia diac, Buta diac 1568, Șain sin Iosif diac 1569, Tatul 1570, Bercea, Ștefan logofăt 1570, Vârnăv diac 1571. *Diicul diac* 1571, Vlad logofăt 1571. Șarban 1571, Fiera diac 1574, Neagoe *malidiac* Stanilă *malidiac* 1575, Stan grămătic, Badea logofăt, Șurin Iosipov logofăt 1576, Dară diac. 1576, Bogdan *malidiac*, Grozav diac 1577, Nicola. *Drăghici diac* 1579, Vasilie diac 1580, Cazan diac, Mușat 1581, Vâlcu 1582, Bârcan diac 1583, *Bunea logoțăt sin Coresi logofăt* (1583), Meico grămătic 1584, Ion *Gănescul diac*, Răzmeriță diac 1587, Lupul, Neaniul 1588, Vâlcu, Hamza diac 1589, Vas Mladian 1591, Danciu logofăt 1591, Tudor Vlăsean Corca, Voico grămătic 1592, Dan ot Buzeu 1594, Crăciun 1596, Nestor diac 1597, Ivan *star logofăt*, Matei *malidiac*, Teodor logofăt 1598.

Actele ieșite din divan în acest secol se diferențiază cu totul în cele două țări. Diecii moldoveni continuau tactica cancelariei lui I. Tăutul logofătul, pe când Diecii munteni dău actelor de divan acea înfățișare de o scriere mai cursivă, cu prescurtări mai forțate și mai dese, *cu acele multe românișme*, mai ales în arătarea semnelor hotără, că se simte cum mai toți diecii erau ucenici eșiți din școlile noastre străvechi, sau dieci formați pe lângă cancelarie sub conducerea șefilor de mese din divan, întrucât se utilizează chiar numele de *malidieci* = (diac mic), *star* diac (diac

bătrân) *slovopisatel* (scriitor de slove), *slovoustroitel* (orânduitor de cuvinte=gramatic) și altele la fel.

3) *Faza slavo-Română* (sec. XVII). Cu sec. XVII se schimbă cancelaria. În locul limbei slavone ia locul limba română întâi timid și cu încetineală, mai apoi se înjumătătesc actele scrise în cele două limbi, iar în jumătatea a doua a acestui secol, documentele slavone încep să se rărească cu totul, rămânând numai limba română ca limbă de cancelarie. Această evoluție a cancelariei domnești s'a făcut sub influența tainică a vremei. Murind oamenii vechi, a murit și forma veche a culturii. *Starodieci*, usită de cuvinte, *mali-dieci*, *slovopisătelii* și alții au dat locul diecilor, ce scriu numai în românește; dar trecerea aceasta s'a făcut nu din ordin domnesc, ci vremea a desăvârșit mișcarea, ce nevoie o născuse.

Pe terenul literaturii bisericești evoluția s'a făcut mai încet, căci nevoile de ritual nu atingeau interesele vitale ale oamenilor, cum atingea divanul domnesc. Cum la noi în biserică credinciosul creștin e pasiv, stă și ascultă fără să-și bată capul să întăleagă cele cetite, atât preotul din altar, cât și dascălul de la strană puteau să bogonosească ori să bozgorodească cele ce se scriau în carte. Ignoranța clericilor în cele slavonești ale rănduelelor bisericești nu-i indrituia să dea pe românește, întrucât nici domnii, nici mitropoliții sau vladicii țării nu năzuiau a schimba limba. Bilinguitatea textelor bisericești, mai ales din Psaltire din cărțile poporane ca *Efrem Sirul*, *Ion Scărariul*, Iosif și Varlaam, apoi Molitelnice, Octoice tipărite pe slavonește în plin sec. XVIII, arată că evoluția limbii slavone în biserică n'a mers paralel, nici mâna în mâna cu evoluția limbei slavone în cancelarie. Aicea se dădea integral cartea divanului ori în slavonește, ori în românește și diacul trebuia să scrie tot aşa de curent în una și în alta. Cel dintâi domn din Moldova care dă cărți de judecată de ale divanului în românește este *Gaspar Grațian*, om străin de țară, de limbă și de tradiție-culturală; el a înlesnit să se scrie în limba țării cărțile ca să fie lumea mai înlesnită. Aceasta la 1620.

Vom da listă de dieci de divan din cele două țări, pentru a ști care sunt primii scriitori oficiali ai limbei române în cancelaria domnească.

a) *Moldova*: Nicoară în 1601; Eremia Băseanul 1602, Pătrașcu Bouoreanul 1601, Dumitru, Vădeanul prin 1604, Drăgan

Tăutul 1601, Marcu Pepelea diac 1601, Arsenie Nebojatco 1606, Ion Focea uricar 1612, Ionașco logofăt 1615, C. Rotămpănescul diac 1617, Marmure uricar 1619, Stratulat Borăleanul uricar 1622, D. Fulger uricar 1623, Vasile Mânzul uricar 1623, Dobreanschi uricar 1625, Gh. Șaidir uricar 1628, Eustratie treti logofăt 1632, Ionașco Mänje uricar 1631, Cristea Damian 1622, Patrașco 1635, Cazacul 1635, Dumitrașco 1639, Tiron uricar 1645, Ianachi Plop uricar 1636, Dumitrașco Șaidir diac 1646, Vasile Corlat uricar 1648, Ionașco Isar uricar 1649, Gh. Arsene uricar 1651, Pascal Corlat uricar, Ștefan Corlat uricar, Dumitrașcu Veisa uricar 1660, Contaș logofăt 1662, Apostol Tecuci uricar 1662 etc.

b) *Muntenia*. Radul logofăt 1600, Fiera logofăt 1600, Cra-
calie diac 1600, Neagoe, Marcu logofăt 1601, Stoian logofăt 1601,
Pantazi 1604, Stan Săvescu star 1604, Eremiia 1604, Matei, Nistor
1605, Parascheva 1606, Gheorghe, Oancea al 2-lea logofăt diac
1607, Pădure mali gramatic 1608, Mircea mali gramatic 1610,
Bran 1602. Gligorie mali gramatic 1613, Vălcul 1606, Lepădat
1616, Nica 1617, Edoxie logofăt din Miros 1620, Mihalcea sin
Parascheva, Șärban Dragomir 1620, Vartolomei Șärban din Hie-
rești 1622, Dumitru 1623, Dragomir 1628, Manoli Gramă, Udrîște
Năsturel din Hierești (Uriil) 1620, I. Stoica gramatic ucenicul lui
Lepădat logofăt 1632, Tudor Olănescul Stanciu gramatic 1633,
Soare logofăt 1635, Stan spudeu 1614, Tudor brat Dumitru mali
logofăt spudeu 1624, Stoica Șerbanovici spudeu 1624, Soare lo-
gofăt 1625. Stan spudeu 1628, Pârvul logofăt 1641, Dumitru lo-
gofăt 1644, Dima gramatic 1644, Dumitru mali diac 1647, Toma,
din Cacova, Stoica Ludescul pisar 1641, D. Boldici 1651, Mareș
Gheorghievici logofăt 1612, Stroe Soarevici 1617, Dim. Dumbravă
1659, Radu Gheorghievici 1661, Stoica Soarevici 1662.

M' am oprit la anul 1662, căci de și se mai găsesc spo-
radic...urice date în slavonește de cancelaria românească până
către 1680, dar aceasta nu caracterisază o epocă. Cu jumătatea
a doua a sec. XVII cancelaria domnească dă mai numai urice
românești.

4) *Scoala diecilor*. Cetitorul de originale slavo-române din
secolul XV—XVII rămâne mirat de caligrafia ireproșabilă cum
și de acuratețea textelor. Nici o greșală de limbă și de gramatică;
ba ce e mai mult întrezărești o pregătire solidă a diecilor în ale
scrisului atât în slavonește cât și în românește și se vede o sis-

temă în a scrie limba română. Așa diecii încep să se fixe asupra slovelor duble și triple. *Iusurile sunt reduse și se capătă o valoare fonetică națională*; ba unii din dieci încep să avea preferințe și întorsături de un arhaism literar, ce le face cinste și care trădează școala, la care au trebuit să învețe. Școalele erau în mănăstiri; acolo învățau întâi diferenții frați, care aveau aplicare spre o scriere mai frumoasă. Strana, pristoul cereau cărți cât mai multe și mai îngrijit scrise. Copiatorii se înmulțiau și arhivele mănăstirilor stau pline de zeci și sute de manuscris *slavone*, *slavo-române* și *românești*. Apoi marii boeri unii cu aplicări spre cărturărie își aveau și ei logofetii lor, cari le scriau pe izvoade curate manuscris și religioase și istorico-morale. La toate aceste cărți și manuscris cu caracter religios și literar școlile de pe lângă mănăstiri ne dădeau scriitori. Dar cărțile de divan unde le învățau diecii să le scrie?

Răspund pur și simplu: în cancelariile domnești. Când cancelaria domnească punea mâna pe un diac, pe un uricar sau pe un logofăt ori un gramatic mai cărturar era o datorie să fie ținut în slujbă cu anii, el fiind un tehnician de specialitate. Vîrtejul politicei nu-l atingea pe un asemenea uricar, decât dacă el se lăsa furat prea mult de persoana ori a marelui logofăt ori chiar a domnului. Un diac ca *Ion Popovici* din sec. XV-lea, caligraf și conțopist îscusit sub *Ștefan cel Mare* a atras în cancelarie și a format și pe frații săi *Costea* și *Toader Popovici* și a înlesnit și fiilor săi *Dumitru Popovici*, *Luca Popovici* și *Petre Popovici* să fie uricari de divan. Acelaș lucru în Muntenia; un diac îscusit a fost *Stan Săvescu*, care a înbătrînit, în cancelaria divanului din Muntenia, de i se dă numele de *star* = bătrînul.

Tinerii intrați în cancelarie ca practicanți învățau dela șefii lor îscusința scrierii hrisoavelor, de aceiai acești tineri își ziceau; *spudeul*, *ucenicul*, *micul diac* (malidiac) *așezătorul de cuvinte* (slovoustroitel = *gramaticul*). Unii din ei erau fii (*sin*), alții frați (*brat*), alții gineri (*zeat*).

Această precizare a noului diac era și o recomandare a lui în cancelarie în ochii șefilor. Cancelaria în însăși întocmirea ei slujia drept școală și adică: după ce divanul isprăvia de judecat o pără, rămânea să se scrie uricul, cartea gospod. Atunci era așa obiceiul – „praxa“ cancelariei. Domnul dădea ordin să se scrie actul. Si nu e act de divan, care să nu cuprindă fraza

tipică : *gospodinu reci, gospodinu cazal, gospodin veleal*—adică *a zis, a arătat, a poruncit*. Această frază se scria în a stânga rândului de jos. Cu un rând mai jos și la mijlocul feței era locul rezervat marelui logofăt, care dădea *învățatura și iscălăia*. „*Vel logofăt ucil i iscal*“ a învățat și a iscălit. Aceasta înseamnă că marele logofăt, chiar după ce se ridicase la rangul de prim ministru, n'a încetat de a fi șeful cancelariei domnești. El ținea foarte mult la anumite formulare, care se păzau cu sfîrșenie. Practica cancelariei din Muntenia păstrase un anumit formular; cancelaria din Moldova păstrase un alt formular. Era o întrecere între acel tineret, ce furnica în cancelaria domnească : *frații, fiu și ginerii* sau numai *ucenicii, spudeii ai bătrânilor dieci*, să învețe cât mai bine formularul, să-l scrie aproape fără greșală și să-l aplice apoi fără greș la anumite pricini. Când marele logofăt zicea în încheerea sa că a *învățat* (*ucil*) el era acela, care lua și adapta pricina nouă la vechiul formular.

Intrau în această adaptare : a) *părțile* venite la divan, vânzătorii și cumpărătorii sau înpricinății ; b) *obiectul vânzării*, numele moșiei așezarea sa, determinările sale geografice, cu toate hotarele, cari toate acestea constituiesc partea originală a uricului ; c) *prețul vânzării* în cifre și litere ; d) *întărire* actului ; e) *lista boerilor* care adevereau actul ; f) *încheere* cu numele logofătului și al diacului ; g) *punerea* peceții și iscălitura actului. În toate aceste *fapte nouă*, care se adaptau la formularul cancelariei, lăua parte direct marele logofăt, iar în lipsa lui—vă nebitnost ego milost—învăța vornicul sau chiar hatmanul, noi cetim toate știrile de genealogiile familiilor boerești, de aici avem toate știrile de sate, de ape, de județe, *de pustiuri*; tot de aici știm de felul cum curgea proprietatea pe bătrâni, pe fracțiuni răzeșești, aici aflăm noi prețul lucrurilor, obiceiurile juridice, lista boerilor de divan cu ierarhiile lor; în fine aici stă toată valoarea istorică, juridică, economică, geografică, financiară a uricilor.

Ce făcea acum diacul, grămăticul, uricarul, pisatul, ucenicul, malidiacul, slovoustroitelu, slovopisatul? Formularul zice : *pis = a scris*. Cei aproape patru-sute de dieci dați mai sus pe secole și pe țară, aici ii găsim scriși; ei formează evoluția școlelor de caligrafie în țările române; ei au legat ani de ani, domnie, de domnie, pe lângă evoluția limbei, și firul istoric al statului *în acțiune*. După cum țărcovnicul de biserică prin prac-

tică ajungea cântăreț și chiar popă, cetind ca apa la Ceasoslov și Psaltire, aşa și Tânărul intrat în cancelarie prin practica cancelariei ca *spudeu*, ca *ucenic*, ca *malidiac*, rădica treptele slujbelor și putea râvni demnități în stat, doavadă numele lor, între care cetim mulți din ei înălțați în boerii, ori ei direct ori prin filii lor.

Si era riguroasă școala practică a cancelariei! Scrisul fiind o artă, nu se putea menține în slujbă cârpacii condeiului, cum îi găsim prin cancelariile inferioare ale isprăvniciilor, la preoții de țară, la dieci de isprăvnicii, la atâtia scriitori mărunti, unde se sar litere, se sar silabe, se fac ștersături, ori adause printre rânduri; nimic din toate acestea la marea urice scrise în divan.

Divanul era cea mai înaltă școală de format scriitorii uricelor în slavonește și românește. A-i studia în amănunte în manifestările lor literare e treaba seminarilor de istorie și filologie de pe lângă universitățile noastre; însă până acum nicio lucrare de acest fel nu mijește la orizontul criticei românești, deși V. A. Ureche o cerea pela 1885!

5) *Diecii bilingvi*; înleleg prin aceasta pe acei dieci care duși de nevoile cancelariei trebuiau să scrie cu aceiași grijă și urice *slavonești* și urice *românești*. În jumătatea I a veacului al XVII dieci scriu mai mult urice sârbești, dar și *românești*; în a doua jumătate a sec. XVII dieci scriu mai mult urice românești, dar și sârbești. Așa dieci ca Șaidir, Ion Focea, Corlat, Enache Plop și alții au scris în două limbi; ceace arată destoinicia lor în ale cancelariei bilingve; ce a adus această necesitate de a se înlocui limba slavonă în cancelarie? Este ea rodul unei culturi naționale? Este ea rodul unei tendințe de deșteptere a conștiinței naționale? S'a dat ea în urma vreunei porunci domnești? *Eu cred că nu*. N'a fost în intențiunea nimăruia acest fapt, ci el a rezultat din evoluția statului și din largirea atribuțiunilor sale. Cu cât lumea s'a înmulțit și afacerile au curs mai multe la divan, cu atât s'a simțit nevoia de a nu mai necăji lumea cu scăderile limbei slavone, ci limba română s'a introdus în cancelarie ca o necesitate de fapt, nu ca un directiv teoretic.

6) *Epoca tălmăcitorilor de urice slavone*. Cătră sfârșitul sec. XVII s'a început a se simți nevoia de uricari, cari să stie a tălmăci uricele slavonești, întrucât între boerii divaniști, începuse a se număra mulți greci, prin influența centrului Tărigădean,

cum și prin politica domnilor rădicați din boeri, cari și acești erau rădicați din oameni de starea mai de jos, ajutați fiind de împrejurări; nici unii nici alții n'aveau cultură slavonă. Se mai putea întâmpla ca îci pe colea câte un bătrân boer, sau bătrân uricar, să scrie uricul în curată slavonă sau să-l redacteze pe românește subt directă înrîuire a formularului slavon. Așa de pildă inversiunile atributelor erau dictate de topica slavonă: *a lor noștri boiari* = nașimi boliari, sau nașih boliarom sau diacul preocupat de modelul slavon să fie nedumerit de sinonimia cuvântului și să-l redea în textul românesc cu înțelesul greșit și cum a pătit Coreși, cu slavonul *tma*, care are înțeles și de *intunerec*, — de unde temniță — dar și de *miriade* = zeci de mii, formând numeralul nehotărât *întunearece* de diavoli, în loc de *zeci de mii de draci!* Așa uricarii între 1680—1700, când s'au văzut să redea — pe românește expresia *praștiuratom* — răstrănepoții, au crezut că au a face cu slavonul *Praștu* = praștie, la fronde, și au format derivativul *împrăștiaților*, cuvânt care m'a izbit în mod viu ca o greșală de traducere, greșată care am utilizat-o și eu în multe din traducerile mele, mai mult ca o arhaizare a sec. XVII cătră sfârșit.

Până către 1750 găsim ca tălmăcitorii de urice slavone pe Axinte Uricarul 1710-1720, pe Ion Buhuș logofăt cătră 1701, Ștefan Luca visternicul, pe Pavăl Rugină Uricarul cătră 1715, pe Gligorașco de visterie tălmaci cătră 1750, pe Grigore Uricaru fiul lui Vasile Uricaru cătră 1730, pe Ion Bută cătră 1717, pe Simeon Cheșcu Uricaru cătră 1742-1756, pe Gheorghe Vrabie cătră 1754.

Cum însă începuse a se falșifica textul multor urice slavone, mai ales la hotarele moșilor, și cum se făureau chiar urice slavone falșe, divanul și domnii au început a se gândi să dea o deosebită atenție limbei slavone ca să se evite hotărâri nedrepte în divan și atunci vine C. Mavrocordat și intemeiază o școală slavonească de stat cu dascăli plătiți cu câte 200 lei anual, atât la Mitropolie cât și la Sf. Sava în Iași sau la Sf. Gheorghe vechiu în București. La aceste școli au funcționat dascăli de slavonește, — renumiți tălmaci ca Evloghie dascăl tatăl și Gheorghe Evloghie dascăl fiul, Procopie dascălul; iar în București preotul C. Florea, care și-a legat numele de sute și sute de surete, adoptând și o sistemă de traduceri, punând în surete atât căt inte-

resa justiția, iar nici decum cunoașterea exactă a trecutului; de aceia se lăsau deoparte lista boerilor divaniști, se trecea peste încheerea cu blăstămul, se scurta formularul dela început, unde se punea și data, uneori sărind și pe diacul cere a scris uricul, etc.

7) *Scoalele de slavonește*, In jumătatea a doua a secolului XVIII domnia organizează învățământul public, rânduind întări catehizări pentru cei chemați a se face preoți, pentru a-i scoate numai din *ceasoslov* și *psaltire*; apoi a pus un dascăl de *moldovenește* cu 100 lei anual, chemat a da la copii învățarea alfabetului, cetirea în primul loc și scrierea ca ceva auxiliar, la aceste clase elementare de moldovenește. S'au tipărit azbucoavne, ceasosloave cu slove mari și mici și s'au urzit chiar primele mijiri de gramatică, ca a lui V. Brașoveanu din Iași 1754; sau chiar a boerului Enăchiță Văcărescu din București 1787. Activitatea literară a lui Iacob I Putneanul se mărginește a publica scrieri slujind la ridicarea culturii preoților mireni prin catehizări. Apoi a pus un dascal de *slavonește* cu 200 lei pe an și un dascal de *Elinește*, cu 300 lei anual, care paradosia pe spudei toate epistolurile. Din asemenea clase de slavonește au existat, primii copiatori de condice, de documente, pe care tot C. Mavrocordat le impuse stăpânilor de moșii să le prezinte divanului, traduse, poslăduite cu originalul, iar primii scriitori de condice au crezut să copieze și textul slavon al uricului, scris însă cu o transcriere modernizată, cum e condica Litenilor din 1742. În locul vechiului obicei de a se aduce la judecată toate documentele în original, ceia ce provoca deteriorarea lor, ba și chiar pierderea multora din ele, apoi încurca pe boerii divaniști ca să le cerceteze, neînțelegându-le bine textul, s'a cerut ca să se aducă la divan condici; și azi sunt sute de asemenea condici, în care actele sunt date în ordinea cronologică, apoi distribuite pe moșii, pe sate, pe bătrâni chiar și pe seliști, aşa că cercetarea lor în divan era mai înlesnită și hotărârea se putea da mai repede. Pentru actele mai nouă s'au introdus *condicile de divan*, în care se treceau cărțile de judecată, anaforalele, ele formând azi valoarea istorică a depozitelor noastre publice.

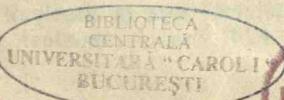
Ce importanță nu joacă astăzi condica lui Mavrocordat în cele peste 1500 cărți date de domnie pentru buna orânduire a țării! În această perioadă de tălmaci oficiași și de dascăli la scoalele slavonești avem o serie de uricari dascali: *Evloghie dascal tatăl* între 1750—1772, *Gh. Evloghie fiul* între 1772—1787,

Procopie dascal la Mitropolie între 1762—1775. Afară de acești tălmaci oficiai se mai întâlnesc și alții pela isprăvnicii și episcopii ca *P. Stoianovici agă tălmaci 1779*; *Căpitân Andrei tălmaci 1796*; *Ieromonahul Pamvo 1786*, *Pavăl ot episcopi a Hușilor 1780*, *Vas. Cartul 1797, preotul Savin*; *Constantin pitar tălmaci 1810*; *Ion Talmaciu 1810*, *Ierodiaconul Miron 1802*, *Ion Stratilat tălmaci 1803*, *Ioan Iancu ot visterie tălmaci 1813*, *Isaia Ieromonah ot Agapie 1783*.

Și în secl. 19 se mențin tălmacii de divan, se îndreaptă multe din traducerile anterioare și apare rodnica persoană a lui *Pavăl Debrici Polcovnicul ot Mitropolie între 1797—1817*, *Ioniță Statanie pitarul între 1798—1816*, *Natanail ieromonah ot Neamț (1827)*, *Hrisantie arhimandrit ot Golia 1830—1854* marele tălmăcitor al actelor epitropiei sf. Spiridon din Iași, care a controlat toate traducerile marelui Evloghie dascăl, *V. Sârbul diortositor și tălmaci 1813*, *Scarlat Baraginov 1842 Ioan Vlădovici paharnic 1847* Costandri Leondari sluger și posladuitorii a multe condice de divan 1817, *Vasile Știucă ot Huși 1832*, *Vasile Zotov tălmaciul departamentului pricinaelor străine 1820*, iar în Muntenia, de unde am date mai puține, cităm pe *Zaharia Nenovici locuitor în mahalaia sf. Neculae din Șălari 1839*.

Cu episcopul Melhisedec și B. P. Hajdeu intrăm în faza actuală a studiilor slavone, când prin influența lor culturală, cum și a lui Gr. Tocilescu, s'au organizat catedrele de slavistică de pe lângă facultatea de litere București (I. Bogdan), Iași (Ilie Bărbulescu), Cluj și Cernăuți. Un loc modest ocup și eu cu ale mele, „Surete și Izvoade“ 20 volume, cum și Ispisoace și Zapise 10 vol. în care am avut prilejul a tălmăci peste una mie de documente slavone cu începere dela 1400 încoace.

Astăzi studiile de slavistică stau în legătură imediată cu cercetările de limbă și de istorie națională, căci rațiunea juridică, care a motivat susținerea studierii limbii slavone în țările românești în plin sec. 18 încetase în zorile sec. al 19, când nu se mai cerea în susținerea proceselor de moșii citirea vechilor pergaminte, căci se prea învechise lucrurile pentru a sluji ca motive de apărare în instanțele judecătorești. Cu latura istorică și lingvistică a cercetărilor slavistice la noi, vom contribui în o largă măsură la cunoașterea orientului, lărgind cu aceasta rolul nostru cultural în această parte a Sud-Estului Europei.

C 337.833

Din publicațiile D-lui Gh. Ghibănescu

a) ISTORICE

- 1) Originile Hușilor, (extras din *Bârladul*) Bârlad 1888.
- 2) Epilogul izvodului lui Clănău, (extras din *Uricar XVII*) Iași 1893.
- 3) Uricar vol. XVIII, XXIII, XXIV (colecția T. Codrescu) doc. slavo-române, Iași 1892—1894.
- 4) Documentul, studiu istoric și arheologic. (prefață la vol. XXIII din *Uricar*) Iași 1894.
- 5) Originile Iașilor, studiu istoric (extras din *Arhiva*) Iași 1904.
- 6) Ștefan cel Mare, studiu și doc. slavo-române (extras din *Arhiva* Iași 1904).
- 7) Personalitatea religioasă a lui Ștefan cel Mare (extras din *Viitorul*) Iași 1904.
- 8) Centenarul Socolei (extras din *Evenimentul*) Iași, 1904.
- 9) Schiță despre țigani, după M. Cogălniceanu (extras din *Viitorul*), Iași 1900.
- 10) Opt urice slavone dela Ștefan cel Mare, Iași 1904.
- 11) Din trecutul bisericii române (Bisericiile din Iași), Iași 1904.
- 12) Istoria unei moșii (Plotunești) în *Arhiva* I, 385.
- 13) Vlad Tepeș, studiu de critică istorică, în *Arhiva* VIII, 373.
- 14) O sută palme domnești, în *Arhiva* XIII, 154.
- 15) Târgul Ocna, studiu istoric, în *Arhiva* II, 593.
- 16) Vlad Vodă Călugărul în *Arhiva* VII, 121.
- 17) Surete și izvoade vol. I (1440—1572 Iași 1906—Vol. II (1433—1634) Iași 1907. Vol. (III 1634—1653) Iași 1907.—Vol. IV (1488—1672) Iași 1907.—Vol. V (1423—1691) Iași 1908, = Vol. VI (1472—1715) (documente Muntești) Iași 1919; Vol. VII (Cuzești) Iași 1912.—Vol. VIII (Racovițești) Iași 1914—Vol. IX (Doc. Basarabene — Catargiești) Iași 1915.—Vol. X (docum. Râșcănești) Iași 1815, Vol. XI (doc. basarabene)—Iași 1922. Vol. XII (docume Dorohoiliu), Iași 1923, Vol. XIII (doc. Româneștilor) Huși 1923.—Vol. XIV (documentele Șendricenilor, Dorohoi) Huși 1925. Vol. XV Documentele Vasluiului, Iași 1926 Vol. XVI Documentele Fereștilor (Vaslui) Iași 1926; Vol. XVII Documentele Drăcenilor (Huși), Vol. XVIII (Doc. slavo-române) Iași 1927. Vol. XIX (1546—1587), Iași 1927; vol. XX (1587—1618), Iași 1928, Vol. XXI supt presă.
- 18) Ispisoace și Zapise, vol. I p. 1—1400—1600. Iași 1906—vol. I p. II 1600—1631. Iași 1907, vol. II p. I 1631—1641. Iași 1908, vol. II p. II 1641—1651. Iași 1909, vol. III p. I 1651—1663. Iași 1910, vol. III p. II. Iași 1914, vol. IV, p. I Iași 1915. vol. IV p. II 1692—1694. Iași 1915, vol. V p. I 1694—seq., 1921. vol. V p. II 1696—seq., Iași 1922 Huși 1924.—vol. VI p. I, documente Basarabene (supt presă).
- 19) Ponturile vămilor Munteniei 1827, (extras din Surete IV) Iași 1909.
- 20) Ideia Unirii, conferință (extras din *Opinia*) Iași 1909.
- 21) Breasla Armenilor din Roman (extras din *Arhiva*) Iași 1910.
- 22) Istoria unui sat din Basarabia—Cobălele pe Nistru (prefață la vol. IX din Surete și Izvoade) Iași 1914.
- 23) Istoria Docolinei, (extras din vol. V. p. I al Ispisoacelor).
- 24) Catastihul vămilor Moldovei din 1755 (extras din *Ioan Neculce*) Iași 1922.
- 25) Catastihul Iașilor din 1755 (extras din *Ioan Neculce*) Iași 1922.
- 26) Th. Codrescu revistă istorică anul I Octombrie 1915—1916; No. 1 și 2 an II.
- 27) Roșiești și apa Idriciului, studiu istoric (prefață la vol. V p. 2 Ispisoace) Huși 1924.

- 28) Breasla mișeilor și mahalaua calicilor din Iași, (extras din Ioan Neculce), Iași 1924.
- 29) Uricile satelor Bereasa, Grumezoaia, Grajduri, Drăceni, Fălcu, bis. armeniști din Iași și pomelnicul Cantemireștilor în fol vo-lante).
- 30) Surete și izvoade, colecție manuscrisă de documente slavo-române în 60 vol. mari, cuprinde peste 80.000 documente.

b) LITERARE, DIDACTICE PEDAGOGICE

- 1) Școala privită prin prizma socială (extras din Gh. Lazăr) Bârlad 1887.
- 2) Invățământul primar în Bulgaria (extras din *Evenimentul*) Iași 1904.
- 3) Tradiția literară la Români, conferință Buc. 1890.
- 4) Gheorghe Lazăr, revistă de pedagogie și literatură (în colaborare) Bârlad 1887, 1888, 1889.
- 5) Gramatica I. române pentru cursul primar urban și rural, 3 ediții, Iași Tip. Dacia 1894—1904.
- 6) Gramatica I. române pentru clasa III și IV urbană, pentru divizia III rurală, București, Editura Steinberg, 1914.
- 7) Gramatica I. române p. cursul secundar, 2 vol. Morfologia și Sintaxa, Iași 1894.
- 8) Studiu critic anteproiectului legelui Instrucțiuniei, prezentat de d. Spiru Haret, Iași 1898.
- 9) Tinerea clasului, după A. Vessiot, Piatra-Neamț, 1899.
- 10) Baba Vodoaia și Dascălul Dumitraci nuvele, Iași 1892.
- 11) Scoli normale din inițiativă particulară, Iași 1906.
- 12) Bârladul, ziar politic-literar, Bârlad 1888.
- 13) Gramatica limbii slavone, traducere din rusește după Colosoff Iași Tipografia Dacia 1900.
- 14) Glosarul psaltriei Schejane, (extras din *Viitorul* Iași 1001).
- 15) Glosar Slavo-Român, (extras din Ispisoace și Zapise vol. III p. 2), Iași 1914.
- 16) Din traista cu vorbe, Iași 1906. Ediția II în 2 volume, Iași 1924-1925.
- 17) Grafia Chirilică la Români, Bârlad 1888.
- 18) Leastrăta de Varlam Mitropolitul (extras din Arhiva), Iași 1914,
- 19) Articole politice și studii literare-istorice în următoarele zare: „Vocea Tutovei”, Bârlad, „Bârladul” Bârlad, „Românul” Buc. „Lupta” Iași-Buc. „Evenimentul” Iași, „Sara” Iași, „Opinia” Iași, „Patria” Buc., „Ordinea” Buc., „Presa” Buc., „Gloria” Iași, „Ziua de mâine” Iași, „Jurnalul” Iași, „Poporul Huși”, „Arma” Iași și reviste: „Gheorghe Lazăr” Bârlad, „Arhiva” Iași, „Arhiva Genealogică” Iași, „Indrumarea” Iași, „Analele Literare” Buc., „Viitorul” și „Tara Nouă” Buc., „Școala Nouă” București - Școala Normală” Iași, „Ion Neculce” Iași, „Viața Creștină” Iași, „Revista Arhivelor” București, „Conștiința Națională” București, Con-vorbiri Literare (București), Zorile (Iași), Solia Moldovei (Iași).

